

nekik. E negatív kép eloszlatására törekedtek azok az első beszámolóik, amelyek az egyházak háborús szereplésével foglalkoztak. Az ösztönzést és a vezérfonalat a katolikus és a protestáns egyházak főpapjai adták.⁷

A felelősség körüli vitákat részben az a határozati javaslat csíholta elő, amelyet röviddel a Kunmadarason lejátszódott antiszemita demonstráció után, 1946 májusában Ravasz László püspök terjesztett elő. A református (kálvinista) egyház által egyhangúlag elfogadott javaslat kinyilvánította:

A Magyar Református Egyház Egyetemes Konventjének Tanácsa... mélyen megalázkodva megvallja bűnét, amellyel Isten fölségét megsértette. Megsértette azzal, hogy a tőle vett prófétai tisztét hűségesen nem teljesítette. Elmulasztotta inteni a népet és a felsőbbiséget, amikor mindkettő Isten törvényeivel ellenkező útra tért, s nem állt ki egész bátran az ártatlanul üldözöttek mellett... Szükségesnek vallja, hogy a magyar nemzet Isten ítélete alatt bűneinek üdvösséges ismeretéhez eljusson, azt töredelmesen megvallja... elrendeli a zsinati tanács, hogy minden év egyik vasárnapján bűnbánati istentisztelet tartassék a magyarországi református egyház minden gyülekezetében.⁸

Ravasz püspök azonban visszautasította egy haladó lelkészekből és világiakból álló csoport, a Nyíregyházi Szabad Tanács határozatát, amelyet – 1946-ban és 1947-ben tartott ülések nyomán – Bereczky Albert tiszteletes fogalmazott meg, s amely elismeri az egyház részleges felelősségét a zsidóságot ért tragédiáért, és szükségesnek tartja, hogy az egyház vezekléseként megfelelő módon bocsánatot kérjen a zsidóság maradékától. A sajtó úgy ismertette ezt a határozatot, mintha azt maga az egyház, nem pedig haladó szellemű szárnya fogadta volna el, ezért volt kénytelen Ravasz püspök elhatárolni magát tőle. Az Országos Református Lelkészegyesület országos konventjén megtagadta a bocsánatkérést, és – állítólag viharosan dörgő taps közepette – kinyilvánította, hogy a református egyháznak semmi oka sincs arra, hogy a történekekért bocsánatot kérjen a magyar zsidóságtól.⁹ Állítólag meggyőződése volt, hogy a Bereczky tiszteletes nevében kibocsátott határozat megfelelő módon végigsorolta a református egyháznak a zsidók érdekében megtett lépéseit.

A Holocaust utáni korszaknak a felelősséget elemző legprovokatívabb eszmefuttatása és egyúttal a zsidókérdés gondolatgazdag analízise annak a Bibó Istvánnak a tollából származik, aki a háború utáni Magyarország egyik legtekintélyesebb politológusa, gondolkodója volt.¹⁰ Bibó analitikus vizsgálatban részesítette a magyar nép és a magyar kormány felelősségét a magyar zsidóság tragédiájáért, és azt is érezte, hogy a háború utáni antiszemita megnyilvánulásokat legalább részben az a tény